

ŠOLSKE KNJIŽNICE



VLOGA ŠOLSKE KNJIŽNICE PRI RAZVOJU GRADNIKOV BRALNE PISMENOSTI

POLONA VILAR IN VLASTA ZABUKOVEC

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Ljubljana, Slovenija.
E-pošta: polona.vilar@ff.uni-lj.si, vlasta.zabukovec@ff.uni-lj.si

Povzetek V prispevku orišemo vlogo kakovostne šolske knjižnice v izobraževalnem procesu, zlasti pri razvoju gradnikov bralne pismenosti. Za vsak gradnik tudi predlagamo konkretne načine in področja, kjer se lahko vključuje kakovostna šolska knjižnica. Na to navezujemo tudi model kakovostne šolske knjižnice s sedmimi elementi, ki ga razumemo tudi kot usmeritve za razvoj slovenskih šolskih knjižnic: (1) dobri pogoji delovanja, (2) kompetenten knjižničar, (3) strategija razvoja, (4) prisotnost v zavesti deležnikov, pomembnost, nepogrešljivost, (5) aktivnost in dostopnost, (6) vključenost, integriranost, (6) nedvoumen in merljiv prispevek k znanju.

Ključne besede:

kakovostna
šolska
knjižnica,
izobraževalni
proces,
gradniki
bralne
pismenosti,
model
kakovostne
šolske
knjižnice,
elementi
modela.

SCHOOL LIBRARY ROLE IN THE DEVELOPMENT OF COMPONENTS OF READING LITERACY

POLONA VILAR & VLASTA ZABUKOVEC

University of Ljubljana, Faculty of Arts, Ljubljana, Slovenia.
E-mail: polona.vilar@ff.uni-lj.si, vlasta.zabukovec@ff.uni-lj.si

Keywords:
quality
school
library,
educational
process,
components of
reading
literacy,
model of a
quality
school
library,
elements.

Abstract The paper describes the role of a quality school library in educational process, with emphasis on components of reading literacy. For each component we suggest in which ways and in which areas a quality school library can participate. We also include a model of a quality school library consisting of seven elements, which is also understood as a set of guidelines for further development of Slovenian school libraries: (1) good working conditions, (2) a competent librarian, (3) development strategy, (4) importance, indispensability, presence in the minds of stakeholders, (5) activity and approachability, (6) inclusiveness, integratedness, (7) visible and measurable contribution to knowledge.

1 Uvod

V prispevku smo orisali vlogo kakovostne šolske knjižnice v izobraževalnem procesu na predšolski in osnovnošolski stopnji, s poudarkom na njenem sodelovanju pri razvoju gradnikov bralne pismenosti. Osredotočili smo se na 2., 3., 7. in 9. gradnik, ki so najtesneje povezani s šolsko knjižnico, njenim delovanjem in gradivom, ter navedli konkretna področja in načine vključevanja šolske knjižnice. Na to smo navezali tudi osnutek modela kakovostne šolske knjižnice s sedmimi elementi in pogoji, ki morajo biti zagotovljeni za kakovostno delo: (1) dobri pogoji delovanja, (2) kompetenten knjižničar, (3) strategija razvoja, (4) prisotnost v zavesti deležnikov, pomembnost, nepogrešljivost, (5) aktivnost in dostopnost, (6) vključenost, integriranost, (6) nedvoumen in merljiv prispevek k znanju. Model kakovostne knjižnice in njegove elemente lahko razumemo tudi kot usmeritve za razvoj šolskih knjižnic v Sloveniji.

2 Dinamična in kakovostna šolska knjižnica

Dinamične in kakovostne šolske knjižnice imajo nepogrešljivo vlogo v procesu razvoja bralnih kompetenc, s svojim programom prispevajo k želenim učnim ciljem in boljšim učnim dosežkom, informacijske in bralne kompetence pa je potrebno razvijati od rane mladosti (Vilar in Zabukovec 2016, 2017, 2020, Knjižnica in medpredmetno povezovanje, 2010; Todd 2012). V tem prispevku osrednjo pozornost namenjamo pomenu in vlogi kakovostne šolske knjižnice pri razvoju gradnikov bralne pismenosti v kontekstu slovenskega izobraževalnega okolja. Naslanjamo se na spoznanja praktikov in teoretikov doma in v tujini (npr. Novljan, CISSL ...), glede vprašanj doprinosu kakovostne šolske knjižnice k učenju in poučevanju. Pri elementih kakovosti v šolski knjižnici so kot najpomembnejše prepoznali primerno usposobljenega in kompetentnega knjižničarja, kakovostno knjižnično zbirko in opremo knjižnice, ustrezno urejeno financiranje, promocijo knjižnice ter aktivno vključevanje knjižničarja ter knjižnice v pouk oziroma življenje in delo na šoli, za kar so potrebni ustrezno vzpostavljeni odnosi med knjižnico in strokovnimi delavci, vodstvom, starši itd. V pogosto citiranem *Kurikulu za knjižnično informacijsko znanje* (2008: 4) je šolska knjižnica opredeljena kot odprto informacijsko učno okolje, ki omogoča:

- učenje in poučevanje ter njuno fleksibilno prilagajanje potrebam posameznika in skupin;

- razvijanje metod poučevanja in učenja (sodelovalno učenje, projektno in raziskovalno učenje, reševanje problemov, timsko poučevanje ...);
- medkulturnost z vsebino knjižnične zbirke in njeno dostopnostjo (dostopna je vsem učencem ne glede na starost, jezik, kulturo, vključno z učenci s posebnimi potrebami);
- skupno doseganje ciljev: ciljev posameznih predmetov in ciljev kroskurikularne teme;
- upravljanje z informacijami;
- seznanjanje z informacijsko komunikacijsko tehnologijo;
- razvijanje pismenosti, še posebej branja, pisanja in razvijanje bralne kulture;
- sodelovanje s starši, splošno knjižnico in drugimi dejavniki zunaj šolskega okolja.

Gre torej za prizorišče, kjer imajo uporabniki priložnost in možnost spoznavati ter uporabljati široko paleto virov informacij in navdiha ter se s tem učiti najti poti do rešitev problemov, novega znanja ali razvedrila, kar je še posebej pomembno v šolskem okolju. Seveda morajo biti pri tem vodeni in usmerjeni s strani strokovnih delavcev, kar pomeni, da morajo biti tudi oni zelo dobro seznanjeni z vlogo in pomenom knjižnice ter ju pomagati uresničevati s svojim sodelovanjem s knjižnico in knjižničarjem ter vključevanjem obeh v pouk in ostalo delo in življenje na šoli. Novljanova je zapisala (1996, 2010), da kakovostna šolska knjižnica s kompetentnim šolskim knjižničarjem pomembno prispeva h kakovostnemu učenju in poučevanju. Knjižnica za ustvarjalno učenje prispeva informacije v treh dimenzijah (Novljan 2010: 15):

- kot stvari (predmet obdelave v informacijskih sistemih),
- kot proces (informiranje),
- kot znanje (osebno znanje, ki se spreminja).

Na te tri načine predstavljene informacije pomagajo graditi *znanje* o uporabi:

- informacijskih virov za namen *pridobivanja znanja* (torej učenje),
- virov, ki *razvijajo branje in druge sposobnosti s področja pismenosti*,
- virov, ki *razvijajo miselne sposobnosti in organizacijsko dela*.

Novljanova (2010) tudi utemeljuje, da kakovostna šolska knjižnica pomaga tudi pri razvijanju mišljenja in ustvarjalnosti, saj so knjižnice pravzaprav najboljše učilnice za učenje z informacijskimi viri. V knjižnici in s knjižnico se razvija znanje o rabi virov, o učenju, o razvijanju bralne in drugih pismenosti, miselnih in socialnih sposobnosti. Tako knjižnica:

- spodbuja učenje in mu je v oporo s svojo zbirko knjižničnega gradiva in s storitvami, ki seznanjajo uporabnike tudi z informacijskimi viri zunaj knjižnice;
- daje možnosti za izbiro različnih poti (načinov, modelov) reševanja problemov in za trajno razvijanje sposobnosti in spretnosti, tudi z etičnim pogledom na posameznikovo in družbeno delovanje;
- je nepogrešljiva povezovalka ljudi, ved, vsebin, oblik, vsebin z obliko, spoznanja z etiko itd.

Kakovostna šolska knjižnica predstavlja pomembno partnerico v izobraževalnem procesu. Glede na to, da imamo v Sloveniji šolske knjižnice v izobraževalnem področju vzpostavljene na vseh ravneh, tudi v predšolski vzgoji, je nujen razmislek o podobi šolske knjižnice v očeh njenih uporabnikov, torej poleg učencev in dijakov, ki so sicer najštevilčnejši uporabniki, tudi (ali zlasti) strokovnih delavcev, vodstva, staršev, drugih informacijskih organizacij, družbe nasploh itd. S tem je namreč tesno povezana realizacija knjižničnega dela oziroma pogoji zanj.

3 Modela kakovostne šolske knjižnice

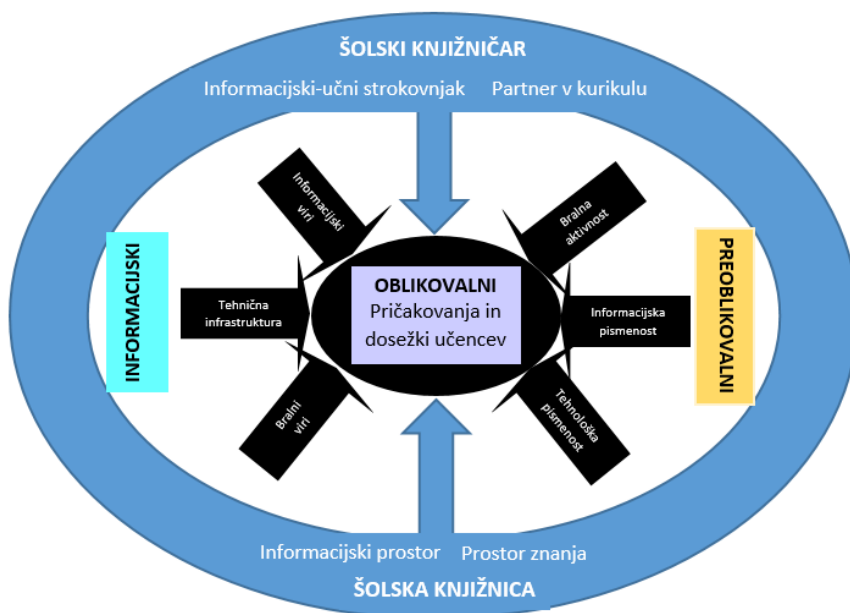
Za predstavitev smo izbrali dva modela, ki sta vsak po svoje relevantna za prikazovanje pomembnih elementov in dejavnikov kakovosti šolske knjižnice. Prvi (Todd in Kuhlthau 2005) velja za enega pomembnejših in bolj celostnih modelov v svetovnem merilu (naslanja se tudi na temeljite empirične raziskave in poskuse implementacije v različnih delih sveta), pomemben je tudi zato, ker smo o njegovi uporabnosti v našem okolju že razmišljali in poročali (Vilar in Stričević 2014; Vilar in Zabukovec 2016, 2017; Zabukovec, Vilar in Fekonja 2020). Drugi izbrani model (Kovačević, Lasić-Lazić in Lovrinčević 2004) pa izhaja hrvaškega okolja, ki ga lahko neposredno primerjamo s slovenskim glede na mnoge dejavnike, kot sta ugotovili Vilar in Stričević (2014).

1. **Model kakovostne šolske knjižnice kot dinamičnega dejavnika učenja** (Todd in Kuhlthau 2005: 6) (slika 1) povzemamo na kratko, podrobneje je predstavljen v Vilar in Zabukovec (2017). Govori o intelektualni in fizični infrastrukturi knjižnice in rezultatih njenega dela, kadar knjižnica deluje kot dinamični agent učenja. Tu nastopijo tri osnovne, medsebojno povezane in iterativne komponente:

2.

- *informacijska* (informational) – pri tem so v ospredju knjižnični in zunanji informacijski viri in informacijsko-komunikacijska tehnologija;
- *učna* (transformational) – to zlasti pomeni aktivnosti knjižnice glede učnih intervencij, iniciativ v zvezi z branjem in sorodnimi aktivnostmi ter druge spodbude za učence;
- *oblikovalna* (formational) – kar se navezuje na vpliv knjižnice na učenje in učne dosežke.

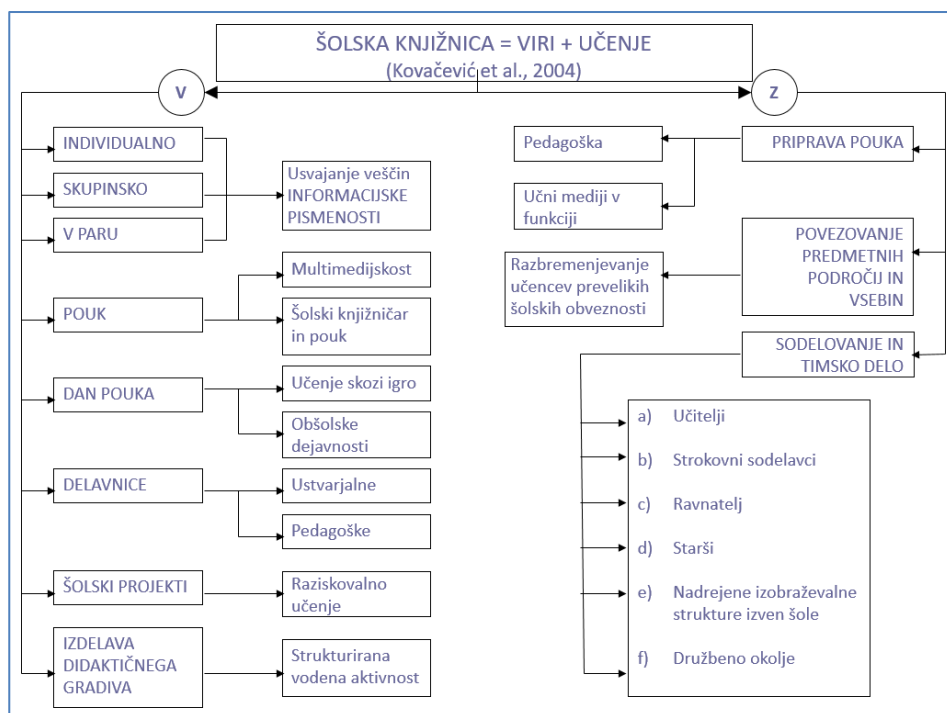
Model navaja tudi dva druga pomembna elementa: *šolskega knjižničarja*, ki deluje kot informacijski in učni strokovnjak ter partner-pobudnik v kurikulumu, ter *šolsko knjižnico*, ki ni le informacijski, temveč tudi učni prostor.



Slika 1: Prirejeni model šolske knjižnice kot dinamičnega dejavnika učenja (Vilar in Zabukovec 2017: 127)

3. **Model šolske knjižnice** (Kovačević, Lasić-Lazić in Lovrinčević 2004) (slika 2) je še bolj ekspliciten, saj poskuša po eni strani prikazati, kam vse ter kako se lahko šolska knjižnica vključuje (desni del modela), po drugi strani pa, kaj vse je mogoče izvajati v šolski knjižnici (levi del modela), in je v tem delu pravzaprav zelo priročniški.

- a) S šolsko knjižnico se povezujejo priprava pouka v smislu pedagoške priprave ter razmisleka o uporabi različnih informacijskih virov (učnih medijev), medpredmetno povezovanje, ki prinaša tudi razbremenitev učencev, ter sodelovanje in timsko delo z vsemi pomembnimi deležniki.
- b) V šolski knjižnici (smiselno tudi z viri, do katerih pomaga priti šolska knjižnica) je mogoče izvajati vse oblike usvajanja veščin informacijske pismenosti, pouka, dni dejavnosti, delavnic, projektov, pa tudi izdelovati didaktično gradivo.



Slika 2: Model šolske knjižnice

(Kovačević, Lasić-Lazić in Lovrinčević 2004, priredila P. Vilar)

V obeh primerih gre torej za modela, v katerih neposredno prepoznamo elemente, ki jih mora imeti zagotovljene šolska knjižnica, da lahko kakovostno izvaja svoje delo in naloge, pa tudi področja in načine dela, kamor se lahko vključuje s svojim delom.

4 Kakovostna šolska knjižnica v vrtcu

Vpliv kakovostne šolske knjižnice je zelo pomemben že v zgodnji dobi. V smislu razvijanja zgodnje pismenosti, ki je najpomembnejši temelj za razvoj bralne pismenosti, se tu lahko navežemo na tri najpomembnejše dejavnike njenega razvoja, kot jih definira IFLA (Jug in Vilar 2015; Haramija in Vilar 2017): spodbude za branje, bralni zgled ter obkroženost z bralnim gradivom. Pri spodbudah za branje gre za to, da odrasli otroku berejo in ga na različne načine spodbujajo k uporabi čim bolj raznolikega gradiva, skozi druženje pa tudi omogočajo pridobivanje pozitivnih izkušenj z branjem. Bralni zgled so otroku vsi odrasli, ki jih vidi, da sami berejo. Obkroženost z bralnim gradivom pa pomeni ustvarjanje situacij in okolij, kjer je bralno gradivo stalno prisotno in samoumevno. Šolska knjižnica ima pri vseh lahko zelo pomembno vlogo: spodbude za branje izhajajo iz dobro založene in organizirane knjižnične zbirke ter knjižničnih aktivnosti, zlasti v sodelovanju s strokovnimi delavci, bralni zgled dobijo otroci, ko vidijo strokovne delavce, starše in druge pomembne odrasle, da berejo in uporabljajo prebrano, kakovostna, seveda tudi dobro urejena in prijetna knjižnica pa je najboljši način obkrožanja otrok z bralnim gradivom. Na ta način lahko knjižnica pomembno prispeva k doseganju učnih ciljev tudi v predšolskem obdobju, kar potrjujejo tudi študije (Kyung-Min 2015; Turbill 2001; Worthy, Moorman in Turner 1999).

Glede na strokovna in zakonska izhodišča v slovenskem šolskem knjižničarstvu (*Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe*, 2003) šolske knjižnice delujejo tudi v vrtcu. Delovanje šolskih knjižnic v vrtcih sicer ni tako usmerjeno in regulirano, kot je to v primeru osnovne in srednje šole, a vendarle deluje razmeroma dobro vsaj v tistih primerih, kjer je vrtec pridružen osnovni šoli in je torej knjižnica skupna obema. Zabukovec, Vilar in Fekonja (2020) opozarjajo na pomanjkljiv sistemski pristop in nezadostno prisotnost knjižnice v vrtcu zlasti tam, kjer vrtec ni skupaj z osnovno šolo. Njihove ugotovitve nakazujejo, da so knjižnice v vrtcu večinoma vodene s strani vzgojiteljic, ki za to delo seveda niso dovolj usposobljene. Knjižnice niso na voljo ves čas, ko je vrtec odprt, precej pogosto pa jih lahko uporabljajo le vzgojiteljice, kar pomeni, da otroci nimajo neposrednega stika s knjižnico. Glede knjižnične dejavnosti so ugotovile, da sta interna izposoja

(najpogosteje vzgojiteljicam) in glasno branje otrokom pogosta, nekatere druge uporabniško usmerjene dejavnosti pa so redke (poučevanje o IT, ustvarjalne dejavnosti, izposoja na dom), zato tudi razvoj veččin multimodalne pismenosti ni dobro podprt. Vzgojiteljice sicer menijo, da je knjižnica dovolj vključena, je pa raziskava zaznala skoraj popolno odsotnost sodelovanja s šolskimi knjižničarji – pobuda, načrtovanje, izvajanje in vrednotenje vzgojno-izobraževalnega dela, povezanega z branjem in knjižnico, je namreč v celoti področje vzgojiteljic.

V tem smislu in ob dejstvu, da je v vrtcih veliko bolj kot šolska knjižnica pogosta prisotnost bralnega gradiva v igralnicah oziroma njihovih knjižnih kotičkih, je zelo relevantno razmišljanje Haramije (2017, 2019, 2020) o ogromnem pomenu dobro organiziranih in založenih knjižnih kotičkov v igralnicah. Utemeljuje, da knjižni kotički omogočajo intenzivno izpostavljenost otrok najrazličnejšemu bralnemu gradivu, pridobivanje izkušenj z bralnim gradivom in razvoj predbralnih in bralnih kompetenc (poslušanje, gledanje, branje, pripovedovanje), ob tem spoznavanje odraslega kot bralnega zgleda, pa tudi stik z gradivom in knjižničnimi dejavnostmi (izposoja). Namen knjižnih kotičkov je torej spodbujanje otrokovih dejavnosti, povezanih s knjigo, individualizacija in omogočanje dostopnosti kakovostne literature v vsakem trenutku (leposlovja, informativne (poučne) literature, otroške periodike). Knjižni kotiček je prostor, kjer otroci lahko sami segajo po gradivu in ga prosto izbirajo, vsebuje kakovostno gradivo, ki je smiselno povezano z drugimi dejavnostmi v vrtcu ter se tudi periodično in smiselno menjava. Izbor gradiv za bralni kotiček je izjemno pomemben, saj mora imeti otrok stik z raznolikim bralnim gradivom, torej z leposlovjem in informativno (poučno) literaturo, da bi razvil zavedanje o pomenu branja na vseh področjih dejavnosti (jezik, matematika, gibanje, umetnost, naravoslovje, družboslovje) in na vseh področjih otrokovega razvoja (kognitivnem, socialnem, čustvenem, estetskem, moralno-etičnem in motivacijskem področju). Haramija (2020) tudi predlaga kriterije izbora gradiva (kar je podrobneje predstavljeno v uvodnem poglavju Haramija in Ivanuš Grmek), gre za kakovostne in vsebinske kriterije izbora leposlovnih in informativnih gradiv. S knjižnimi kotički imajo, kot ugotovljeno, večinoma stik vzgojiteljice in žal ne knjižničarji, zato bi bilo dobro tudi v vrtcu vzpostaviti njihovo sodelovanje, ne le na ravni oblikovanja zbirke, temveč tudi pri dejavnostih vrtca.

5 Vloga šolske knjižnice pri razvoju gradnikov bralne pismenosti

Med devetimi gradniki bralne pismenosti se zdijo nekateri bolj neposredno povezani s knjižnico, drugi morda vsaj na prvi pogled manj. V tem poglavju izpostavljamo tiste, ki so najbolj neposredno povezani z gradivom in viri ter delom z informacijami, s tem pa s knjižnico in delom šolskega knjižničarja. Vendar je pomembno, da je šolska knjižnica in z njo šolski knjižničar venomer vpeta v življenje in delo šole ter da tudi strokovni delavci (med katerimi je šolski knjižničar) venomer aktivno iščejo možnosti za medsebojno sodelovanje in povezovanje ter skozenj razvijajo kakovostne pedagoške pristope. Ti so zlasti povezani s spoznavanjem različnih vrst bralnega gradiva in informacijskih virov glede na namen branja, formatov gradiva in virov (tiskani, digitalni, multimedijski itd.), bralnih in informacijskih lokacij in prizorišč, vrednotenjem virov ter njihovo kritično, pa tudi etično uporabo, vse pa se povezuje tudi z različnimi spodbudami za branje. Gre za tim strokovnih delavcev, v katerem knjižničar igra vlogo povezovalca in koordinatorja (Kuhlthau, Maniotes in Caspari 2012). Pri kakovostnem pouku ter v kakovostnem sodelovanju med učiteljem in šolskim knjižničarjem je nedvomno mogoče najti povezave z vsemi gradniki, saj vloga šolske knjižnice ni le v njeni neposredni povezavi z učenci, temveč tudi z drugimi udeleženci vzgojno-izobraževalnega procesa. Govorimo na primer tudi o oskrbi strokovnih delavcev in drugih uporabnikov knjižnice s kakovostnim in s kurikulumom povezanim gradivom in viri, informiranju, pomoči pri pripravi na pouk, pripravi učnih gradiv ipd.

Vlogo šolske knjižnice pri razvoju posameznih gradnikov lahko torej prepoznamo na naslednje načine:

5.1 Šolska knjižnica in 2. gradnik: Motiviranost za branje

Pri tem gradniku sta v ospredju zburanje interesa za branje in razvoj pozitivnega odnosa do različnih vrst besedil in informacijskih virov. Na to se navezujejo bralčeva samopodoba oziroma bralna samoučinkovitost, interes za izbiro besedil in virov glede na namen branja ter uporaba različnih lokacij bralnih virov. To pomeni spodbude v smislu spoznavanja branja kot prijetne in koristne aktivnosti, ki bralcu predstavlja užitek in razvedrilo, pomaga pa mu tudi priti do idej in rešitev za njegove šolske in osebne izzive in cilje. S tem je povezan tudi interes za izbiro primernih besedil in virov glede na bralčev namen, kar je povezano tudi z interesom za iskanje in lociranje.

Če citiramo Novljanovo (2010), je ravno šolska knjižnica najboljša učilnica za spoznavanje različnih vrst gradiva in virov ter prizorišč branja in lokacij informacij za različne namene. Tu se šolska knjižnica vključuje v smislu seznanjanja z različnimi vrstami besedil in različnimi viri ter formati, omogočanja različnih informacijskih in bralnih situacij in izkušenj z besedili, nudenja različnih bralnih in informacijskih prizorišč. Pomembno je tudi upoštevanje različnih uporabnikov, njihovih značilnosti in interesov (npr. dečki, uporabniki z oviranostmi in primanjkljaji), od katerih vsak zahteva svojevrstne in prilagojene pristope in obravnavo.

5.2 Šolska knjižnica in 3. gradnik: Razumevanje koncepta bralnega gradiva

Elementi tega gradnika so seznanjanje z orientacijo v bralnem gradivu, povezovanje besednega in slikovnega dela v besedilu, poznavanje in obvladovanje smeri branja, spoznavanje in celostno branje multimodalnih besedil, pa tudi seznanjanje z različnimi formati (npr. spoznavanje tiskanih in digitalnih gradiv).

Šolska knjižnica ravno zaradi svoje kakovostne zbirke gradiva in informacij nudi najboljše možnosti tako otrokom kot tudi strokovnim delavcem, da lahko izbirajo med raznolikimi informacijskimi in bralnimi viri, v sodelovanju med strokovnimi delavci in knjižničarjem pridobivajo izkušnje z njimi ter skozi njih razvijajo različne pismenosti (bralno, informacijsko, vizualno, multimodalno itd.).

5.3 Šolska knjižnica in 7. gradnik: Razumevanje besedil

Gradnik ima morda celo nekoliko preozko poimenovanje, saj ne gre zgolj za razumevanje, temveč tudi uporabo prebranega. Njegovi elementi se dotikajo tvorjenja ustreznih in smiselnih govorjenih in pisnih besedil o prebranem gradivu, uporabe prebranega v novih situacijah ter razvijanja veščine pisanja ustreznih besedil glede na okoliščine in zahteve.

Šolska knjižnica se tu vključi z zagotavljanjem zgledov in primerov v svoji zbirki in širše tako za strokovne delavce kot tudi za učence, s pripravo ali pomočjo pri pripravi navodil za pripravo pisnih izdelkov in predstavitev, plakatov ipd. (struktura, dolžina oziroma obseg, elementi), s pomočjo pri poučevanju in učenju povzemanja, parafraziranja, ubesedenja, tvorjenja vprašanj, oblikovanja besedišča, nastopanja in predstavljanja. Gre za pomoč in sodelovanje knjižničarja s strokovnimi delavci pri

pripravi na pouk, izboru in pripravi učnih gradiv, vrednotenju/ocenjevanju znanja, vrednotenju poučevanja itd., z učenci pa pri učenju, pripravi izdelkov, zadolžitev, domačih nalog, predstavitev itd. Šolska knjižnica nudi tudi raznolike možnosti za ustvarjanje različnih besedil. V sodelovanju s strokovnimi delavci gre za neposredno sodelovanje pri pouku, šolski knjižničar pa lahko v knjižnici tudi samostojno dela z učenci ob pouku in drugih obšolskih dejavnostih.

5.4 Šolska knjižnica in 9. gradnik: Kritično branje

Tudi deveti gradnik se tesno dotika šolske knjižnice in knjižničarja, saj prav skozi pridobivanje izkušenj z branjem in ustvarjanjem posameznik razvija zmožnosti za prepoznavanje, presojanje, vrednotenje sporočilnosti, dejstev in stališč v besedilu, avtorjevega načina pisanja, oblikovanje lastnega mnenja z utemeljevanjem, presojanje glede na dane kriterije, postavljanje kriterijev za kritično vrednotenje besedil in kritično uporaba virov.

Šolska knjižnica je zgled in priložnost za učenje razvrščanja in kategoriziranja virov in informacij. Skozi uporabo gradiva in informacij posameznik razvija kritičen odnos do prebranega oz. do pridobljenih informacij (npr. prepoznavanje lažnih novic). Kritičen odnos do prebranega, do poiskanih informacij, pa tudi temeljit razmislek glede njihove ponovne uporabe so med pomembnimi učnimi cilji pri informacijskem opismenjevanju, zelo pomembno vlogo ima tudi etičnost pri uporabi gradiva in informacij.

6 Osnutek modela kakovostne šolske knjižnice v slovenskem prostoru

Razmisleki o vključevanju šolske knjižnice pri razvoju gradnikov bralne pismenosti nam dajejo tudi osnovo za razmisleke o nadaljnjem razvoju šolskih knjižnic, zlasti seveda na Slovenskem. Ta razvoj seveda sooblikujejo dogajanja v šolskem knjižničarstvu po svetu, v izobraževanju nasploh, seveda tudi družbena, strokovna in zakonodajna situacija pri nas. Zgornji razmisleki, pa tudi nekateri empirični podatki o stanju šolskih knjižnic v Sloveniji, zbrani z naše strani ter s strani pristojnih institucij (prispevek o tem je v pripravi na objavo), in drugi zaključki, ki so nastali v projektu OBJEM,¹ so vplivali na oblikovanje osnutka modela kakovostne šolske knjižnice v slovenskem okolju, ki ga navajamo v nadaljevanju.

¹ Dostopno na: <https://www.zrss.si/objava/projekt-objem>.

6.1 Izhodišča

Ugotovitve v projektu OBJEM (Zabukovec in Vilar 2018) kažejo, da je za vzpostavitev kakovostne knjižnice potrebno:

1. Izboljšati sodelovanje med šolsko knjižnico/šolskim knjižničarjem in strokovnimi delavci v šoli in vrtcu, da vsako leto izpelje nove povezave s KIZ, da poišče možnosti za vzpostavljanje stikov na drugačni ravni kot običajno.
2. Okrepiti oz. posodobiti promocijo šolske knjižnice znotraj šole, njene dejavnosti in možnosti, ki jih nudi – predvsem promocija med strokovnimi delavci in vodstvom; npr. knjižničar naj pripravi akcijski načrt, vezan na konkretno šolo in situacijo, v katerem predvidi korake (npr. predstavitev knjižnice na pedagoški konferenci, osebni stiki knjižničarja z drugimi strokovnimi delavci, izdelava izjave o poslanstvu ŠK, načrt nove vloge ŠK na šoli ...).
3. Okrepiti oz. posodobiti zunanjo promocijo šolske knjižnice in s tem vplivati na spreminjanje zaznavanja šolske knjižnice s strani zunanjih deležnikov (starši, odločevalci, knjižničarska stroka in strokovna združenja, splošna javnost).
4. Okrepiti možnosti za ozaveščanje o pomenu in vlogi bibliotekarske stroke (vodstva, sodelavcev); npr. vzpostaviti redna srečanja knjižničarjev z ravnateljem, knjižničarjevo udeleževanje pedagoških konferenc (kjer to še ni praksa) in drugih sestankov.
5. Izboljšati/razjasniti zakonodajni okvir, v katerem delujejo šolski knjižničarji (norme, status, pogoji ...); to sicer ni domena posameznega knjižničarja, a se stvari že dogajajo na ravni MIZŠ/NUK (delovni skupini za spremembo pravilnika in za strategijo ŠK).
6. Okrepiti možnosti za strokovno izpopolnjevanje šolskih knjižničarjev, npr. usposabljanja za knjižničarje in/ali strokovne delavce (vključno z izboljšanjem možnosti, da se jih res tudi lahko udeležijo); možne teme: kompleksnejši segmenti informacijske pismenosti, IKT in spletne teme, timsko (sodelovalno) poučevanje, medpredmetno poučevanje, učbenik kot vzvod za izgradnjo knjižnične zbirke, navezovanje odnosov s sodelavci, večšine nastopanja, usposabljanja za ureditev knjižničnega prostora, za nove vrste gradiva in storitev (v povezavi z IKT itd.).
7. Izboljšati prostorske in materialne možnosti knjižnic, več knjižničarjevega vpliva na finančna sredstva, npr. izvzetje sredstev za knjižnico iz materialnih sredstev šole in vzpostavitev samostojnega knjižničnega ‚stroškovnega mesta‘.

8. Razmisliti o možnostih in načinih, kako knjižnico bolj in predvsem bolj redno vključiti v življenje in delo vrtca, kar med drugim vključuje tudi ozaveščanje, izobraževanje in usposabljanje vzgojiteljev, vodstev vrtcev, pa tudi šolskih knjižničarjev.
9. Razmisliti, kako izboljšati sodelovanje in povezovanje vzgojiteljev s knjižničarji, ki bi vključevalo skupno načrtovanje, izvajanje ter vrednotenje dejavnosti s ciljem stalnega napredka.
10. Razmisliti, kako bi izboljšali prostorske, materialne, kadrovske in druge razmere knjižnic v vrtcih, npr. glede gradiva, sistematičnega in načrtnega dela. Tudi za to je potrebna prilagoditev zakonodajnega okvirja in predpisov.
11. Za knjižnice v vrtcih bi morali biti zadolženi ter v njih delati kvalificirani šolski knjižničarji, ne pa vzgojitelji; a je potrebno, da se knjižničarjem to delo ustrezno prizna in ovrednoti, kar pomeni ustrezno prilagoditev zakonodajnega okvirja in predpisov.
12. Razmisliti o kakovostnejših, raznovrstnejših in pogostejših knjižničnih dejavnostih znotraj vzgojno-izobraževalnega dela, ki bi vključevale bolj raznovrstno gradivo, naslavljane različne pismenosti (predbralno, bralno, multimodalno, družinsko itd.) ter vključevale tudi druge otrokom pomembne osebe (npr. starše).
13. Razviti načrtno in sistematično zbiranje kvantitativnih in kvalitativnih podatkov o delu šolskih knjižnic, ki bi zagotavljalo neprestano spremljanje stanja in identifikacijo izzivov.

Pomembno je tudi, da v skladu z zakonom o knjižničarstvu res vsaka knjižnica oblikuje strategijo svojega razvoja in da je ta integralni del strategije razvoja zavoda, v katerega sodi. To je v skladu z zakonodajnimi in strokovnimi spremembami, med katere sodi tudi najnovejši slovenski prevod druge izdaje smernic IFLA za šolske knjižnice (2019).

6.2 Osnutek modela kakovostne šolske knjižnice in njegovi elementi

Vse te ugotovitve so vtakane v osnutek modela kakovostne šolske knjižnice, ki prispeva k učenju in znanju (slika 3). V njem je prisotnih sedem med seboj povezanih in prepletenih elementov, ki vplivajo drug na drugega in skupaj tvorijo celoto kakovostne šolske knjižnice v slovenskem okolju. Za nekatere lahko rečemo, da so že precej uveljavljeni v teoriji in praksi, drugi pa potrebujejo temeljite razmisleke, podporo v zakonskih, teoretičnih in praktičnih izhodiščih, vstop v zavest

knjižničarske in izobraževalne stroke ter splošne javnosti in podobno. Seveda je za to potrebno razviti mnogo orodij in pristopov, bi se pa s tem pričele zmanjševati velike razlike med šolskimi knjižnicami, ki jih ugotavljajo zadnje raziskave (Škufca 2019). Kakovostna šolska knjižnica v slovenskem okolju ima torej naslednje povezane in soodvisne elemente.



Slika 3: Model kakovostne šolske knjižnice v slovenskem okolju

6.2.1 Dobri pogoji delovanja

Knjižnica mora imeti za svoje kakovostno delovanje nujno izpolnjene osnovne pogoje delovanja, kot so urejeno, pregledno in zanesljivo financiranje, s čimer se zagotavlja kakovostno, ažurno, ustrezno knjižnično gradivo v ustreznem obsegu, ustrezno locirane, dostopne ter ustrezne prostore, sodobno opremo in tehnologijo.

V slovenskem prostoru je glede na ugotovitve (Škufca 2019) pri mnogih knjižnicah to nujno potrebno urediti, kajti gre za nujno osnovo, brez katere kakovostno delo ni mogoče.

6.2.2 Kompetenten knjižničar

Kompetenten šolski knjižničar je naslednji pomemben element kakovostne šolske knjižnice – kompetence obravnavajo številni kompetenčni modeli (glej npr. Zabukovec in Steinbuch 2010; Zabukovec 2014), ki poudarjajo knjižničarjeve bibliotekarske, pedagoške in splošne kompetence ter vrednote. V zadnjih letih na tem področju opažamo nedvomen napredek, ki je posledica sprememb in prizadevanj v zakonskem ter strokovnem polju, in upati je, da se soglasje o kompetentnosti šolskega knjižničarja kmalu prenese tudi v zavest njegovih strokovnih sodelavcev, vodstva, učencev ter zunanjih uporabnikov. Je pa za vzpostavljanje svoje podobe v očeh uporabnikov odgovoren tudi sam knjižničar. Res je tudi, da na njegovo delo močno vpliva organizacija dela na šoli, odnos vodstva, seveda pa tudi normativi in določbe, ki določajo vsebino in obseg njegovega dela. Izzivi so zahtevni, zlasti ob dejstvu, da ima le peščica slovenskih šolskih knjižnic več kot enega strokovnega delavca, pogosto celo manj kot enega.

6.2.3 Strategija razvoja

Kakovostna šolska knjižnica naj ima pripravljen strateški načrt, ta pa mora biti vključen v strateški načrt šole oziroma zavoda. Strateški pogled v prihodnost je pomemben za razvoj vsake knjižnice, izhajati pa mora iz trenutnega stanja. Oboje po razpoložljivih podatkih spada med težavnejša področja šolskega knjižničarstva na Slovenskem, morda tudi širše. Potrebno je tudi poudariti, da zakon o knjižničarstvu zahteva od vsake knjižnice, da pripravi strateški načrt svojega razvoja in da se ta načrt umesti v strateški načrt razvoja šole. Zato je potrebno opremiti knjižničarje z znanji za ugotavljanje značilnosti svojega okolja ter uporabnikov, pa tudi za merjenje kakovosti in načrtovanje knjižničnega dela. Pri tem, pa tudi pri zagotavljanju kakovostnih podatkov imajo veliko vlogo tudi strokovne organizacije (npr. nacionalna knjižnica s svojimi nacionalnimi pregledi stanja, resorno ministrstvo s pripravo nacionalne strategije razvoja šolskih knjižnic ...).

6.2.4 Prisotnost v zavesti deležnikov, pomembnost, nepogrešljivost

Šolska knjižnica je kakovostna, če se aktivno in dinamično vključuje v življenje in delo šole, če se vsi akterji zavedajo njenega pomena, če je pri njih priljubljena in jo zaznavajo kot nepogrešljivo. To so zlasti otroci, učenci oziroma dijaki ter strokovni delavci kot najpogostejši uporabniki in ciljne skupine, nujno tudi vodstvo zavoda, pomembni pa so tudi starši. To je med drugim pomembno tudi zato, ker ustvarja pozitivna pričakovanja uporabnikov do knjižnice. Vendar se je treba zavedati, da odgovornosti za ustvarjanje teh pričakovanj ne moremo v celoti prenašati zgolj na uporabnike – pri tem ima namreč pomembno vlogo tudi knjižničar.

6.2.5 Aktivnost in dostopnost

Šolska knjižnica je kakovostna, kadar je aktivna in dostopna. To se kaže v njeni odprtosti med poukom, pred poukom in po njem, v njeni fizični dostopnosti, kar vključuje tako lokacijo knjižnice na šoli kot tudi njen prostor, v njeni aktivnosti znotraj in izven knjižničnih prostorov (vključno z virtualnimi vrstami dostopnosti). Na vse to pa se navezuje tudi aktivna notranja in zunanja promocija knjižnice.

6.2.6 Vključenost, integriranost

Šolska knjižnica je kakovostna, kadar je tesno in redno vključena oziroma integrirana v vse življenje in delo šole (Vilar 2014). To se kaže z uporabo njenega gradiva in virov, prostora, tehnologije, knjižničarja v sleherni aktivnosti, ki se dogaja na šoli oziroma v zavodu in to na vseh ravneh, v vseh oddelkih, razredih in letnikih. Kaže se z vključenostjo šolske knjižnice v učne priprave in načrtovanje vzgojno-izobraževalnega dela. Na tak način šolska knjižnica postane v zavesti vseh deležnikov nepogrešljiv del šolskega dela in življenja. Pomeni tudi, da je šolski knjižničar del strokovnega kolektiva in prisoten na strokovnih srečanjih, srečanjih aktivov, pedagoških konferencah in podobno.

6.2.7 Nedvoumen in merljiv prispevek k znanju

Šolska knjižnica je kakovostna, kadar je njen prispevek k učenju in znanju, pismenostim, vrednotam, vzdušju nedvoumno prepoznan ter merljiv. Za to morajo biti sicer vzpostavljeni jasni kriteriji in pristopi, ki pa se, podobno kot pri nastajanju strategije razvoja, zopet povezujejo z znanji in kompetencami knjižničarjev za

ugotavljanje značilnosti uporabnikov, raziskovanje, merjenje kakovosti ipd., pa tudi aktivnostjo in prepoznavnostjo knjižnice. Jasna prepoznavnost in nedvoumen prispevek namreč omogočata uveljavljanje knjižnice kot pomembnega deležnika vzgojno-izobraževalnega dela. Gre seveda za mehka področja, kjer je ugotavljanje vpliva zgolj enega dejavnika nedvomno zelo zahtevno. Vendar se področje merjenja vpliva knjižnice na njeno okolje v zadnjem času intenzivno razvija, kar se lahko s pridom uporabi tudi na področju šolskega knjižničarstva.

7 Sklep

Kakovostna šolska knjižnica ima pomembno vlogo in pomen v izobraževalnem procesu na predšolski in osnovnošolski stopnji. V prispevku prikažemo vključevanje kakovostne šolske knjižnice pri razvoju gradnikov bralne pismenosti, s poudarkom na gradnikih, ki so najtesneje povezani s šolsko knjižnico, njenim delovanjem in gradivom. V kontekstu vsakega gradnika so navedeni konkretni načini vključevanja in sodelovanja ter dela z gradivom in informacijami.

Skozi v poglavju 3 predstavljeni osnutek modela kakovostne šolske knjižnice identificiramo pomembne elemente in pogoje za njeno kakovostno delo: (1) dobri pogoji delovanja, (2) kompetenten knjižničar, (3) strategija razvoja, (4) prisotnost v zavesti deležnikov, pomembnost, nepogrešljivost, (5) aktivnost in dostopnost, (6) vključenost, integriranost, (6) nedvoumen in merljiv prispevek k znanju. Vsi so med seboj povezani in soodvisni.

Model kakovostne knjižnice in njegove elemente, ki se naslanja na obstoječe modele in strokovna izhodišča, lahko razumemo tudi kot usmeritve za razvoj šolskih knjižnic v Sloveniji. Razmislek, ki iz njih izhaja in je zelo aktualen v slovenskem izobraževalnem prostoru, je »Kako se šolska knjižnica v slovenskem prostoru vključuje v pouk oziroma vzgojno-izobraževalno delo?«, možna podvprašanja pa so:

- Kakšno podobo ima knjižnica v očeh strokovnih delavcev? Kakšna je ta podoba v očeh vodstva šole? Kaj o knjižnici menijo drugi deležniki (npr. starši, druge organizacije, odločevalci)?
- Koliko/kako strokovni delavci s knjižnico sodelujejo? Kakšni dejavniki vplivajo na to sodelovanje?

- Koliko/kako strokovni delavci knjižnico uporabljajo? In v tem kontekstu zelo aktualen razmislek o tem, kakšen bralni zglede predstavljajo odrasli za mlade.

V prispevku seveda ne razrešujemo teh vprašanj, saj to presega njegov namen, ponujamo pa nekaj razmislekov, ki jih odslkava osnutek modela kakovostne šolske knjižnice. Tega je potrebno implementirati ter preizkusiti ter ga bomo nedvomno še preverjali in dopolnjevali.

Morda se zdi, kot da pri elementih kakovostne šolske knjižnice in njihovih značilnostih navajamo seznam želja. Vendar gre za mnogo elementov, ki so že danes prisotni pri mnogih kakovostnih šolskih knjižnicah v Sloveniji. Kakovost šolske knjižnice, ki prispeva k znanju, pismenostim in vrednotam, je povezana s financiranjem, izobraževanjem, kadrovanjem, ozaveščanjem, zagovorništvom in promocijo, družbenim ugledom in položajem knjižničarstva. Vse to pa je vzajemno povezano z možnostmi za njeno vključevanje in doprinos h kakovosti vzgoje in izobraževanja.

Opombi

Avtorica Polona Vilar je prispevek napisala v okviru projekta OBJEM – Bralna pismenost in razvoj slovenščine (Ozaveščanje, Branje, Jezik, Evalvacija, Modeli), šifra projekta OP20.01462, vodja dr. Sandra Mršnik, ki ga vodi Zavod RS za šolstvo: Naložbo sofinancirata Republika Slovenija in Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada.

Avtorica Vlasta Zabukovec je prispevek napisala v okviru projekta OBJEM – Bralna pismenost in razvoj slovenščine (Ozaveščanje, Branje, Jezik, Evalvacija, Modeli), šifra projekta OP20.01462, vodja dr. Sandra Mršnik, ki ga vodi Zavod RS za šolstvo: Naložbo sofinancirata Republika Slovenija in Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada.

Literatura

- Dragica HARAMIJA, 2017: Uvod. *Bralna pismenost v predšolski vzgoji in izobraževanju*. Ur. Dragica Haramija Maribor: Univerzitetna založba Univerze. 1–5.
- Dragica HARAMIJA, 2019: Spodbujanje družinskega branja v otrokovem predšolskem obdobju: Predšolska bralna značka. *Slavia Centralis* 12(2). 33–45.
- Dragica HARAMIJA, 2020: *Knjižni kotički v vrtcih*. PPT v okviru projekta OBJEM.
- Dragica HARAMIJA in Polona VILAR, 2017: Bralna kultura kot pomemben dejavnik razvoja bralne pismenosti. *Otrok in knjiga* 44(98). 5–16.
- IFLA *Smernice za šolske knjižnice*, 2015. 2. dopolnjena izdaja. The Hague, IFLA. <https://www.ifla.org/files/assets/school-libraries-resource-centers/publications/ifla-school-library-guidelines-sl.pdf>
- Tjaša JUG in Polona VILAR, 2015: Focus group interview through storytelling : researching pre-school children's attitudes towards books and reading. *Journal of Documentation* 71(6). 1300–1316.

- Dinka KOVAČEVIĆ, Jadranka LASIĆ-LAZIĆ, Jasmina LOVRINČEVIĆ, 2004: *Školska knjižnica – korak dalje*. Zagreb: Filozofski fakultet, Zavod za informacijske studije, Odsjeka za informacijske znanosti.
- Carol C. KUHLETHAU, Leslie K. MANIOTES in Ann K. CASPARI, 2012: Guided inquiry design: a framework for inquiry in your school. Santa Barbara: Libraries Unlimited.
- Kurikul Knjižnično informacijsko znanje*, 2008. Ljubljana, MIZŠ. http://portal.mss.edus.si/msswww/programi2016/programi/media/pdf/ucni_nacrti/K_K_NJIZN_INF_ZNANJE_gimn.pdf
- Lee KYUNG-MIN, 2015: The effects of book buddy program connecting kindergarten and elementary school on prosocial behavior and reading attitude of 2nd graders. *Journal of research in curriculum and instruction* 19(1). 219–238.
- Silva NOVLJAN, 2010: Knjižnica in medpredmetno povezovanje. Posodobitve pouka v gimnazijski praksi. *Knjižnično informacijsko znanje*. Ur. Majda Steinbuch. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. 92–102.
- Silva NOVLJAN, 1996: *Sodobne dejavnosti šolske knjižnice s posebnim ozirjem na njene bibliopedagoške naloge pri izvajanju izobraževalnega programa učenja branja v osnovni šoli*. Doktorsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe*, 2003. <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2003-01-3540?sop=2003-01-3540>
- Linda ŠKUFCA, 2019: *Šolske knjižnice v šolskem letu 2017/18*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. (Center za razvoj knjižnic. Študije). https://cezar.nuk.uni-lj.si/common/files/studije/solske_knjiznice2017-18.pdf
- Ross TODD in Carol C. KUHLETHAU, 2005: Student learning through Ohio school libraries, Part 1: How effective school libraries help students. *School Libraries Worldwide* 11(1). 89–110.
- Jan TURBILL, 2001: A researcher goes to school: using technology in the kindergarten literacy curriculum. *Journal of early childhood literacy* 1(3). 255–279.
- Polona VILAR, 2014: Medpredmetno povezovanje ter vloga šolske knjižnice in šolskega knjižničarja. Posodobitve pouka v osnovnošolski praksi. *Knjižnično informacijsko znanje*. Ur. Romana Fekonja. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. 164–174.
- Polona VILAR in Ivanka STRIČEVIĆ, 2014: Quality school library – how do we find out?. Libraries in the digital age (LIDA): proceedings. Assessing libraries and library users and use: Zadar, Croatia, [16–20. 6.] 2014. Zadar: University of Zadar. <http://ozk.unizd.hr/proceedings/index.php/lida/article/view/112>
- Polona VILAR in Vlasta ZABUKOVEC, 2016: Information literacy and reading literacy competences cannot develop without good school libraries. *The fourth European conference on information literacy (ECIL)*: October 10th–13th, 2016, Prague, Czech Republic: abstracts. Ur. Sonja Špiranec idr. Prague: Association of Libraries of Czech Universities. 173. http://ecil2016.ilconf.org/wp-content/uploads/sites/5/2016/11/ecil2016_abstracts.pdf
- Polona VILAR in Vlasta ZABUKOVEC, 2017: Kakovostna šolska knjižnica – pomemben dejavnik pri razvoju večšin bralne in informacijske pismenosti. *Bralna pismenost v predšolski vzgoji in izobraževanju*. Ur. Dragica Haramija Maribor: Univerzitetna založba Univerze. 123–133.
- Jo WORTHY, Megan MOORMAN in Margo TURNER, 1999: What Johnny likes to read is hard to find in school. *Reading research quarterly* 34(1). 12–27. <https://www.jstor.org/stable/748267>
- Vlasta ZABUKOVEC, 2014: Kompetence šolskih knjižničarjev. Posodobitve pouka v osnovnošolski praksi. *Knjižnično informacijsko znanje*. Ur. Romana Fekonja. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. 126–137.
- Vlasta ZABUKOVEC in Majda STEINBUCH, 2010: Kompetence šolskega knjižničarja. *Šolska knjižnica* 20(3–4). 161–172.
- Vlasta ZABUKOVEC in Polona VILAR, 2018: OBJEM: *Kakovost šolskih knjižnic: analiza stanja v okviru projekta* (neobjavljeno).
- Vlasta ZABUKOVEC, Polona VILAR in Romana Fekonja, 2019: Knjižnična dejavnost v vrtcih: primer Slovenje. *Knjižnica* 63(4). 27–43.